

İbrahimbəy Musabəyovun yaradıcılığında hekayə janrı

Solmaz Həyatova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

Annotasiya. İbrahimbəy Musabəyovun hekayə və povestləri yalnız ideya və mövzu xüsusiyyətlərinə görə deyil, bədii forma cəhətdən də XX əsr nəsrinin maraqlı hadisəsidir. XX əsr Azərbaycan nəsrinin forma-üslub rəngarəngliyi onun realist istiqamətdə inkişafının təzahürlərindən biridir. İ.Musabəyovun yaradıcılığı bu baxımdan son dərəcə zəngindir.

İ.Musabəyovun ədəbi irsi öz yeniliyi, orijinal mövzusu və bədii dəyəri ilə realist nəsrimizin diqqətəlayiq hadisəsi kimi qiymətlidir.

Açar sözlər: mövzu, bədii, ədəbi, hekayə, xalq, nəsr, yazıçı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 15.04.2021; qəbul edilib – 26.04.2021

The story genre of Ibrahim bey Musabeyov's creativity

Solmaz Hayatova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. Ibrahim bey Musabeyov was one of the authors in the beginning of the 20th century who differed from others with themes, artistic types and stylistic originality of his works. He entered into the history of literary and social thought as a follower of M.F.Akhundov's traditions, was an interesting representative of the generation and had an original creative way. I.Musabeyov's creativity coincided with a very important period in Azerbaijani literature – literary process of 20th century. Shot stories of the author, such as “The Box of Rza”, “Tea” and “Merciful Wife” are rich with a deep educational content.

Keywords: theme, artistic, literary, story, nation, prose, writer

Article history: received – 15.04.2021; accepted – 26.04.2021

Giriş / Introduction

XX əsrin əvvəllərində yazıb-yaratmış, dövrünün nasirləri içərisində öz mövzusu, bədii tipləri, şirin və duzlu təhkiyəsi ilə seçilən ədiblərdən biri İbrahimbəy Mehdibəy oğlu Musabəyovdur. Azərbaycan ədəbi-ictimai fikir tarixinə M.F.Axundov ənənələrinin davamçısı kimi daxil olmuş, nəslin maraqlı nümayəndələrindən biri kimi orijinal yaradıcılıq yoluna malik bir yazıçıdır. İ.Musabəyovun yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının çox mühüm dövrünə – XX əsr ədəbi prosesinə təsadüf etmişdir.

Əsas hissə / Main Part

İbrahimbəy Musabəyovun bədii yaradıcılığı XX əsrin əvvəllərində yaranan və inkişaf edən realist ədəbiyyatın ideya-estetik istiqaməti ilə üzvü şəkildə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində, Azərbaycan realizminin tarixində yeni keyfiyyətlərlə şərtlənən bir mərhələsidir. M.F.Axundov realist məktəbinin ənənələri zəminində yetişən yazıçılar dövrün

kəskin ictimai-sosial tələblərini dərindən hiss edərək öz əsərlərində xalq həyatının canlı məsələlərini irəli sürür, ədəbiyyatda milli gerçəkliyin realist inikasının hüdudlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirirdilər. Ədəbiyyatın bu istiqamətdəki hərəkəti bilavasitə realist nəslə bağlı idi; nəsr sürətlə inkişaf etmiş, müxtəlif rəngarəng üslublarla zənginləşmişdir. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov, M.S.Ordubadı, S.M.Qənizadə və b. Azərbaycan nəsrinin müəyyən edilən M.F.Axundov ənənələrini müvəffəqiyyətlə davam etdirir, xalq xarakterini, xalq taleyini ən müxtəlif cəhətdən açıb göstərir, onun siyasi-mədəni oyanışına çalışırdılar.

Maarifpərvər yazıçı İ.Musabəyov ilk əsərlərindən etibarən Azərbaycan ədəbiyyatının qabaqcıl ənənələrini təbliğ etmişdir. Təxminən on il Azərbaycan rayonlarında müəllimlik edən İ.Musabəyov 1911-ci ildən etibarən Bakıya gələndən sonra da bədii yaradıcılıqla məşğul olmağa başlayır.

O, M.N.Polevoyun “İki dost, iki yol” (1913) hekayəsini təbdil edir. “Xoşbəxtlər” (1913), “Cəhalət fədailəri” (1914), “Gözəllərin vəfası” (1914), məşhur “Neft və milyonlar səltənətində” (1917) əsərlərini çap etdirir. Ədibin bədii yaradıcılığında “Məktəb” (1913) jurnalının əhəmiyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu jurnalın səhifələrində “Rzanın qutusu”, “Çay”, “Rəhimdil arvad”, rus yazıçısı V.Q.Korolenkodan təbdil etdiyi “Kor və onun yoldaşı” kimi kiçikhəcmli hekayələri çap olunmuşdur. Dərin tərbiyəvi məzmun daşıyan həmin hekayələri Azərbaycan uşaq nəsrinin diqqətəlayiq nümunələri hesab etmək olar. 1915-ci ildə o, “Üç hekayə” adı ilə kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitabda “Prins Eduard Xams ilə zarafat”, “Məhkəmənin səhvi”, “Nadinc uşağın yuxusu” kimi təbdil və tərcümələri də vardır.

Maarifpərvər yazıçı İ.Musabəyov ilk əsərlərindən etibarən Azərbaycan qabaqcıl ənənələrini təbliğ etmişdir. Ədibin “Xoşbəxtlər” əsəri bu cəhətdən çox səciyyəvidir. Əsər ailə-məişət mövzusunda olub, azad sevgi ideyalarını əks etdirir. Doğrudur, hekayənin süjeti ədəbiyyatda yeni deyildir, lakin professor Abbas Zamanovun yazdığı kimi “... Bu mövzu zəmanəsi üçün o qədər aktual idi ki, İ.Musabəyovun əsərləri oxucu üçün artıq və əhəmiyyətsiz görünə bilməzdi” [4, s.7]. Əsər sadə və bir süjet əsasında qurulub. Dövlətli Rəsul kişi öz yeganə oğlu Aslanı evləndirmək istəyir. Lakin bir dəfə də olsun bu barədə oğlu ilə söhbət etməmişdir. Atanın qəti fikri belə idi ki, övladın rəyi ilə hesablaşmamaq lazım deyil. Elə buradan povestin ideya motivi başlanır; sonrakı hadisələr cərəyan edir və öz həllini tapır. İ.Musabəyov bir-birini sevən iki gəncin qovuşmasına mane olan feodal-patriarxal adətlərin insanların həyatına gətirdiyi çətinlikləri özünəməxsus bir şəkildə göstərmişdir. Adətlərə qarşı əsas qəhrəmanların istək və meyillərini ustalıqla qələmə almışdır. Həmin adətlər, əxlaq normaları nə qədər nüfuzlu olsa da, köhnədir. Onlara qarşı artıq həyatda güclü bir etiraz var idi. İnsanın təbii istək və meyilləri artıq bu normalara sığmırdı. Musabəyovun maarifçi realizminin ideya motivlərindən biri məhz bundan ibarət idi. Yazıçı bu ideyanı bəzən birbaşa qəhrəmanın monoloqu vasitəsi ilə oxucuya çatdırırdı.

– “Ay kişi, qərribə insanlıq, əgər bir at və ya bir kəl almalı olanda ata oğul ilə, qardaş qardaş ilə məsləhət edib alırlar. Gəl indi gedib ömür yoldaşı ki, övrətdən ibarətdir, alası, ya verəsi ol, dilimiz lal, qulağımız kar, gözümüz kor olur, bir kəlmə də olsa biri-birimizdən sormarıq ki, bunu nə sayaq edək, kimə verək?” [1, s.128-129]. Aslan ətrafında baş vermiş ailə bədbəxtliklərinin səbəbini məhz bu qəddar qayda-qanunlarda, hüquqlarının pozulmasında görürdü.

Aslan azad hiss, düşüncə sahibi kimi həyat və şəxsi səadət məsələləri üzərində düşünür. O, həmçinin başa düşür ki, onun bu daxili mühakimələri mütləq müəyyən, ciddi maneələrlə qarşılaşa bilər; adamları vahiməyə sala bilər. Ancaq Aslan düzgün fikirləşir ki, evlənmək və həyat qurmaq məsələsində sərbəst olmaq üçün heç də bilikli olmaq gərək deyil; bu səadəti başa düşmək üçün sadəcə insan olmaq lazımdır.

Yazıçı ideyanı qəhrəmanın dili ilə birbaşa təqdim edir və bu, əlbəttə, maarifçi realizmin açıq tendensiya, ideyanı qabarıq, fəal ifadə etmək xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Xüsusilə qəhrəmanın monoloqunda köhnə həyat və məişət qanunlarına qarşı yeni əxlaqın, yeni həyat normasının etirazı qüvvətli və aydındır: “Yox, əgər böylə deyilsə, buna bir əlac tapmalıyıq, biz müsəlmanların ən birinci nöqsanlarından, ən birinci qəbahətlərindən birisi də budur. Bir millətin ər ilə övrətinin arasında, necə ki, deyərlər, ocaq başında, birlik, razılıq, sülh olmaya, o millətdə bir qeyri

məsələdə, qeyri bir babda ittifaq və ittihad necə ola bilər? Birlik, sülh, hamısı ocaq başında peyvəst olar! Ər ilə övrət arasında birlik müsəlimdə olmayıb, nizə, nifaq olarsa, onların övladları necə ittifaqa, ittihadı nail ola bilər? Dalaş-döyüşü ocaq başında öyrənənlərsə, böyükdə camaat ilə necə dolanacaqlar? Bunları tərki etməliyiz” [1, s.128-129].

Aslanın bu düşüncələri yeni düşünməkdə olan gənclərin istək və arzularına, zəmanəyə müvafiq yaşamaq meyillərinin ifadəsi idi. Belə düşünən yalnız İ.Musabəyovun qəhrəmanı deyildi, onun kimi düşünənlər dövrün ədəbiyyatında artıq bir təmayülü təşkil edirdilər. C.Məmməd-quluzadənin kefli İsgəndəri xüsusilə bu adətlərə qarşı daha sərt və qəzəblə çıxış edirdi; Aslanın bu mühakimələri ruhu və məzmunu etibarilə kefli İsgəndərin bacısı Nazlının dediyi sözləri xatırladır: “Ey mənim gözəl bacım Nazlı... Bax, həyətdə gün çıxıb, sən ki, o günü görməyəcəksən, nəyə lazımdır onun işığı? Çöldə otlar göyərüb, ağaclar çiçək açıb; amma nəyə lazımdır sənsiz o çiçəklər, o çəmənlər?” [5, II, s.35-36]

Mirzə Cəlilin İsgəndəri kimi Aslan da vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq hissi ilə çarpışır. O da Azərbaycan oğlu və və qızlarının xoşbəxtliyi üçün axtarışlar etməyə çağırır: “Yox böylə deyil, buna bir əlac tapmalıyıq” [3, s.129]... fikri ilə çırpınır və bu cəhət obrazın xarakterində də ümumiyyətlə təsvirində bir məziyyət kimi meydana çıxır. Aslan müəyyən dərəcədə “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəsinin baş qəhrəmanını yada salır. Aslan da Fəxrəddin kimi əhatə olunduğu mühitin eyiblərini görür, bunlardan mütəəssir olur. Fəxrəddin və Aslan bir nöqtədə – milli gerçəkliyi, milli geriliyi dərk etməkdə birləşirlər. Lakin onu da qeyd etmək vacibdir ki, belə yaxınlıq ilə təkə bir yazıçının digərinə təsiri kimi başa düşülməməlidir. Belə tipli qəhrəmanlar artıq həyatın özündə mövcud idilər.

İ.Musabəyov “İki dost, iki yol”, “Mühakimənin səhvi”, “Prins Eduard Xams ilə zarafat” kimi tərcümə və təbdillərdə də öz maarifçi mövqeyindən çıxış edirdi. Ədib “İki dost, iki yol” hekayəsini 1913-cü ildə rus yazıçısı P.İ.Polevoydan təbdil etmişdir. Ədibin “Rzanın qutusu” hekayəsi 1913-cü il “Məktəb” jurnalının üçüncü nömrəsində çap olunmuşdur. “Rzanın qutusu” kiçikhəcmli hekayəsi tərbiyəvi məzmunu olan uşaq nəsrinin gözəl bir nümunəsidir.

Hekayədə varlı ailələrinin, müflisləşən ataların tənqidi verilir, onların gülünc vəziyyəti göstərilir. Əlbəttə, hekayədə qələmə alınan hadisə və personajlar İbrahim bəy Musabəyov üçün yeni deyildi. Bu mövzu ədibin əsərlərində lazımınca öz əksini tapmışdı. Yazıçının bütün hekayələrində yaratdığı surətlər həyat hadisələri arasında qəribə bir uyğunluq vardır. Belə ki, ədib “Neft və milyonlar səltənətində”, “İki dost, iki yol”, “Cəhalət fədailəri” və s. bu kimi əsərləri yazarkən həyat hadisələrindən, gördüyü, şahidi olduğu əhvalatlardan təsirlənmiş, istifadə etmişdi. Hekayə öz ideyası etibarilə tərbiyəvi məqsədlərə yaxşı cavab verirdi.

Yeniliklə köhnəlik arasında mübarizəni əks etdirən bu hekayədə insanlıq, xeyirxahlıq, nəciplik, gözəl insani sifətlər təqdim olunur, gənc nəsə aşılanır, öz mənafeyini güdərk, dargözlük, paxıllıq, xudbinlik isə kəskin tənqid hədəfinə çevrilir; belə sifətlərin əsl insan anlayışı ilə bir yerə sığışmadığı göstərilmişdir. Yazıçı əsas ideyanı, tez asanlıqla qavranılması üçün maraqlı, əyləncəli bir süjet qurur. Atadan qalan var-dövləti bölüşdürdükdən sonra böyük qardaş Səməd Hindistana yola düşür. Kiçik qardaş Əhməd isə öz şəhərində qalır. Əhmədin Rza adlı bir oğlu da var. Bir qədər keçdikdən sonra Əhməd müflisləşir və borca düşür.

Bir gün Əhməd qardaşından teleqram alır. “Daha öz şəhərimizə gəlirəm və sabah sənə qonaq olacağam” [2, s.113]. Əhməd çox sevinir. Qardaşının tamahkarlığından xəbərdar olan Səməd fəqir libası geyib qardaşının evinə gəlir. Səmədi çox fəqir libasında görə Əhməd onu pis qarşılayır. Əmisiyə qarşı bu etinasızlıq Rzaya təsir edir. O, özünün pul qutusunu gətirib əmisiyə verib deyir: “Əmi bəlkə sənə xərcliyin yoxdur. Mən pullarımı sənə bağışlayıram. Al xərclə!” [2, s.131]. Uşağın bu əliaçıqlığından sevinən əmi onun pul qutusuna 100 min manat çek və məktub salır. Xeyli vaxt keçdikdən sonra borclular Əhməddən polisə şikayət edirlər. Polis məmuru Əhmədin ev əşyalarını siyahıya alır. Bunu görə Rza qutusunu gətirib polis məmuruna verir. Məsələ aydın olandan sonra ata həmin çek vasitəsilə bankdan pul alır və borclarını qaytarır. Qardaşına qarşı xoşagəlməz rəftardan peşiman olur, utanır. Heykayədə heç şübhəsiz, əsas məqsəd balaca uşağın hərəkətinin, davranışının təqdiridir. Yazıçı kiçik qəhrəmanı Rzanı köhnə fikirli, naqis əxlaqlı

adamlara qarşı qoymaqla gənc nəsilə yeni, nəcib, işıqlı hisslər tərbiyələndirir, onlara mənəvi saflıq aşılayır.

S.Musabəyovun “Məktəb” jurnalı səhifələrində çıxan hekayələri öz yığcamlığı ilə diqqət cəlb edir. “Rəhimli arvad” hekayəsi də bu baxımdan maraqlıdır. Hekayədə yeniyetmələrə sənətin əsas vasitə olduğunu, xeyirxahlığını insan üçün duz çörək, hava və su qədər vacib olduğunu təbliğ edir. Yazıçı göstərir ki, hərəgah Abbas kişinin sənəti olsa idi o, heç də balalarını dilənçiliyə vadar etməzdi.

Ümumiyyətlə, İbrahimbəy Musabəyov burjua cəmiyyətinin, sadə adamların istismarı və onlara zülm edilməsi üzərində qurulduğunu göstərir, burjua əxlaqının da istismarçı siniflərin mənafeyini güddüyünü balaca oxucularına aşılayır. Dövlətli xanım savadsız Abbas kişinin heyvana qarşı kobudluğunu görüb, onun ağasına şikayət edən kimi, ağa da öz növbəsində dövlətli xanımın sözünü əlində əsas tutaraq, fəqir, kimsəsiz Abbas kişini evindən qovur, işlətməyə verdiyi at və arabasını əlindən alır, onu və uşaqlarını dilənçiliyə vadar edir.

Diqqət etsək “Rəhimli arvad” hekayəsində heyvanlar aləminə qarşı humanist bir rəmz kimi güclü işlənmişdir. “At muraddır”, – deyib atalar. Tarixən bizə məlumdur ki, at, dəvə və başqa bu kimi heyvanlar döyüş meydanlarından tutmuş, ailə məişət, yaşam tərzində insanların həyatında mühüm rol oynayır. Yazıçı atın timsalında yeniyetmələrə heyvanlara qarşı kobud, sərt davranış əvəzinə, insani münasibət təlqin edir.

“Məktəb” jurnalında İ.Musabəyovun digər hekayəsində lap kiçik yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan “Çay” hekayəsi dərc olunmuşdur. İlk uşaq bədii hekayələrimizdə əsas məqsədlərdən biri uşaqlara müəyyən bilik, təbiət hadisələri, bitkilər aləmi haqqında məlumat verməkdən ibarət olmuşdur. İ.Musabəyovun da hekayəsi belə bir məqsədlə yazılmışdı. Hekayədə çayın əhəmiyyətindən və onun əsas vətəni Çindən danışılır, çayın tarixi haqqında kiçik oxuculara yığcam məlumat verilir.

İ.Musabəyovun uşaq ədəbiyyatı sahəsində fəaliyyəti geniş miqyas almasa da, onun hekayələri uşaq bədii nəsrinin yaxşı nümunələri kimi qiymətləndirilməlidir. S.S.Axundov, A.Şaiq, A.Səhhət və başqa yazıçılar kimi uşaq ədəbiyyatının vəzifələrini düzgün başa düşən ədib əxlaq-idrakı əhəmiyyətli olan mövzulara toxunur, oxucularına faydalı, ibrətəməlik fikirlər aşılayırdı. Bu da çox maraqlıdır ki, İ.Musabəyov püxtələşmiş pedaqoq kimi uşaqlara nəcib, təmiz, xeyirxah əməlləri təlqin edirdi.

İ.Musabəyov milli nəsrin inkişafı üçün yalnız orijinal bədii əsərlər yaratmaqla kifayətlənmirdi. O, bu məqsədlə qabaqcıl rus ədəbiyyatına müraciət edirdi. Milli həyat məişət üçün maraqlı, əhəmiyyətli əsərləri təbdil edib Azərbaycan mühitinə uyğunlaşdırırdı. Bununla da o, dövrünün realist-qabaqcıl ədəbi inkişafına yaxından qoşulmuş olurdu, rus-Azərbaycan bədii əlaqələrinin inkişafına müəyyən səmərəli təsir göstərirdi. Bu baxımdan İ.Musabəyovun rus yazıçısı P.N.Polevoydan təbdil etdiyi “İki dost, iki yol” əsəri dövrünə görə təqdirə layiq haldır. P.N.Polevoy Rusiyanın mütərəqqi fikirlərli realist-maarifpərvər yazıçılarından olmuşdur. Onun “Rəqib qardaşlar” əsəri 1890-cı ildə çapdan çıxmışdır. Əsərdə cəmiyyətin şüurca oyanması məqsədini güdən müəllif həyatın tənqidi təsvirini vermək yolu ilə getmişdir. Məhz bu cəhətinə görə povest İ.Musabəyov kimi maarifçi realist yazıçının diqqətini cəlb etmiş və o, əsəri təbdil edərək Azərbaycan dilində səsləndirmişdir. Təbdil XX əsr rus Azərbaycan ədəbiyyatları arasında əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynayan formalardan biridir.

Azərbaycan yazıçısı, P.N.Polevoyun süjetini və insan surətlərini yerli mühitə, milli şəraitə ustalıqla uyğunlaşdırmışdır; demək olar ki, İ.Musabəyov onun süjeti, kompozisiyası əsasında tamamilə orijinal əsər meydana qoymuşdur. Belə müvəffəqiyyətli təbdil prosesində yazıçıya iki amil həlledici yardım göstərmişdir. Əvvəla, sinfi cəmiyyətin xüsusi mülkiyyətə əsaslanan quruluşun barışmaz ziddiyyətləri müxtəlif yerlərdə hər cür milli donla girsə, özünəməxsus şəkildə təzahür etsə də mahiyyəti etibarilə ümumdür. İkinci, İ.Musabəyov xalq həyatını, cəmiyyətin mövqeyini, sinfi təbiətini, məişətini, adət və ənənələrini dərinləndirən bilirdi, diqqətli müşahidəçi kimi hərtərəfli öyrənmişdi. Məhz bu bilik, idrak yazıçını belə qənaətə gətirmişdi ki, P.N.Polevoyun əsərində təsvir olunan insan münasibətləri, ictimai ziddiyyətlər onun vətəninə də mövcuddur və

buna görə də belə əsərin təbdilini yalnız milli ədəbiyyatlar arasında əlaqələrin inkişafı baxımından yox, həm də müasir həyata təsir göstərmək baxımından əhəmiyyəti böyükdür. İ.Musabəyov bədii tərcümə sahəsində müəyyən fəaliyyət göstərmiş yazıçılarımızdandır.

1915-ci il Orucov qardaşlarının mətbəəsində yazıçının “Üç hekayə” kitabı “Cavanlara hədiyyə” qeydi ilə çıxmışdır. Kitaba müəllifin iki tərcüməsi və bir təbdil əsəri daxil idi. Birinci tərcümə “Prins Eduard Xams ilə zarafat” adlı hekayəsidir. Gənc nəslə düzgünlüyə, doğruluğa çağırış onun əsas ideyasıdır.

Hekayənin qısa məzmunu belədir: Prins Eduard Xams adlı ingilis kralı 29-30 yaşlarındadır. O, xalqın vəziyyətini, keçirdiyi güzəran ilə daha yaxından tanış olmaq məqsədilə həmişə çox sadə geyinir, xalqla qaynayıb qarışır. Elə bu zaman qərribə bir əhvalat baş verir. Prinsin bu demokratizmi qonşu ölkələrə yayılır. Prins Eduard Xamsa oxşayan bir qəzet işçisi də məzuniyyətə çıxaraq başqa şəhərə gəzməyə gedir. Onun da adı Prinsdir. Prins qatara əyləşir. Həmin şəhərin bələdiyyə üzvlərindən biri də onunla bu kupeyə düşür. Onlar çox mehriban deyib danışirlər. Növbəti söhbət əsnasında Prinsin yoldaşı ona öz adı ilə yəni “Prins” deyə müraciət edir. Bunu eşidən bələdiyyə üzvü, oxuduğu qəzeti yerə qoyur və Prinsə diqqətlə baxır. O dəqiqə qəzətdə oxuduğu bir elan yadına düşür. Elanda Prins Eduard Xamsın “N” şəhərinə gəldiyi göstərilirdi. Qəzetçi Prinsi, kral Eduard Xams hesab edən bələdiyyə üzvü tez öz şəhərinə teleqram vurur və bildirir ki, kral bu şəhərə gələcək. Bələdiyyə rəisi və üzvləri hazırlıq görürlər. Qatar yerinə çatanda Prinsi kral yerinə qəbul edirlər. Ona hörmət göstərilir. Yalançı “Kral” işin üstünü açmır, həqiqəti deyə bilmir. Növbəti qəzətlərdə çıxan elan yalançı Prinsi ifşa edir. Doğruçu Prins Eduard Xams Kral libasında, həmən şəhərə gəlir. Yazıçı bu süjetlərdən “yalan ayaq tutar yeriməz” gənclərə tərbiyəvi ideya aşılamaq məqsədilə istifadə etmişdir.

İkinci tərcümə isə R.Markoviçin [6, s.179] «Mühakimənin səhvi» hekayəsidir. Hekayənin qəhrəmanı oğrudur. Sebastian pis həyat yolu keçmişdir. O, varlanmaq həvəsinə düşür. O, mehmanxananın müdirinin mal-dövlətini yığıdırıb qaçır. Sebastian əməliyyatı yerinə yetirərkən mehmanxananın nömrəsinin açarını yerinə qoymağı unudur. O, çaya tərəf gəlir və açarı ona atmaq istəyir. Lakin bunu etmir. Qəhvəxanaya girir. Açarı əlindən yerə salır və çıxıb Parijə yola düşür. O, kupədə oturub mürgüləyir. Ayılan zaman ağır ruhi vəziyyət keçirir. Öldürdüyü adamı sanki öz qarşısında görür, qorxusundan bayılır. Özünə gələndə yenə öldürdüyü adamı qarşısında dayanan görür. Bir gün zərgər qəzet oxuyur. Qəzətdə zərgər Laytın mallarının oğurlanması və Qrimminin öldürülməsi yazılır. Layt çox pərişan olur. Belə anlaşılır ki, Layt ailəsindən teleqram alır və Parijə getməli olur. Buna görə də Layt dostu Qrimmili yanına çağırır, mehmanxananın nömrəsinin açarını ona verir. Aydın olur ki, zərgər Layt əvəzinə günahsız Qrimmil öldürülmüşdür. Oğru və cani Sebastian əvəzinə isə tamamilə başqa bir adam mehmanxananın sabiq işçisi Frans Lonki tutulmuş oğru və cani adı ilə ittiham olunur. Hekayədə Sebastianın keçirdiyi vicdan əzabı, hiss və həyəcanları təsvir olunur. Ən nəhayət günahsız Frans Lonkinin edamı zamanı Sebastian cəsarətlə qabağa çıxır və bütün təqsirləri boynuna alır. Məzmunundan göründüyü kimi səhvini və günahını dərk etmiş adamın obrazı İ.Musabəyovu daha çox cəlb etmişdir. Yazıçı Sebastian xarakterindəki düzlüyü öz oxucuları qarşısında, ifadəli, inandırıcı təsvir vasitəsilə açıb göstərir.

Üçüncü hekayə “Nadinc uşağın yuxusu” adlanır. Hekayədə bacı-qardaşın həyatı təsvir edilir. Hekayədə qardaşın yuxusu da təsvir olunur. Bu hekayə də didaktik məzmun daşıyır.

İ.Musabəyovun hekayələrinin bəziləri təbdil, bəziləri isə tərcümədir. O, bir yazıçı olaraq təbdilə daha çox üstünlük verirdi. Çünki təbdil yolu ilə başqa xalqın yazıçısından aldığı mövzunu milli həyata, onun tələblərinə uyğunlaşdırır, oxucuya daha da yaxınlaşdırırdı. Təbdilin milli ədəbi əlaqələrinin bir forması olduğunu da nəzərə alsaq deməliyə ki, İ.Musabəyov rus-Azərbaycan bədii nəsrinin yaradıcılıq mubadiləsində də yaxından iştirak etmişdir.

“Məktəb”də çap olunan əsərlərin əksəriyyəti maarif və mədəniyyət işlərinin yüksəlməsinə, uşaq ədəbiyyatının rəvnəqlənməsinə axtarmaqda olan yeni tipli məktəblərin qabarıq ideyalı əsərlərlə təmin olunmasına yardım göstərirdi [3, s.158]. Onun “Məktəb” jurnalı ilə sıx əlaqəsi olmuşdur və bu onun ədəbi taleyində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, birinci rus inqilabından sonra Azərbaycan və rus xalqları arasında olan ictimai-siyasi və mədəni yaxınlıq “Məktəb” jurnalı iştirakçılarına da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Belə ki, jurnalda iştirak edən maarifpərvərlər rus ədəbiyyatının N.V.Qoqol, İ.D.Krılov, V.Q.Korolenko, L.N.Tolstoy, K.D.Uşinski, A.M.Qorki, İ.V.Turgenev kimi görkəmli sənətkarlarının əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə edirdilər və bu əsərlər jurnalın səhifələrində kiçik balalara çatdırılırdı. İbrahimbəy Musabəyovun da bir sıra əsərləri bu jurnalda çap olunmuşdur.

Nəticə / Conclusion

Bütün bu dediklərimiz göstərir ki, keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı sahəsində İ.Musabəyovun özünəməxsus rolu olmuşdur.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. II cild. Bakı: Asfan, 1944.
2. Azərbaycan ədəbiyyatında realizm məsələləri. Bakı: ADY, 1985.
3. Əbdülhəsən qızı A. Ruhlar mühəndisi. Bakı, 2014.
4. Məmmədova Gülzar. Ön söz. Bakı: Yazıçı, 1984.
5. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. 3 cildə, II cild. Bakı: Azərbaycan CCR EA nəşriyyatı, 1966.
6. Венгероv С.А. Источники словаря русских писателей. А.Р. 1917.

Жанр рассказа в творчестве Ибрагимбека Мусабекова

Солмаз Хаятова

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

Резюме. Ибрагимбек Мехтибек оглу Мусабеков, живший и творивший в начале XX века, был одним из литераторов, выделявшихся среди прозаиков того времени тематикой, художественными типами, стилевым своеобразием своих произведений. Писатель, вошедший в историю азербайджанской литературно-общественной мысли как продолжатель традиций М.Ф.Ахундова, прошёл оригинальный творческий путь, который совпал со значительным периодом азербайджанской литературы – литературным процессом XX века. Такие короткие рассказы писателя, как «Рзанын гутусу», «Чай», «Рехимдил арвад» носили глубокий воспитательный характер.

Ключевые слова: тема, художественный, народ, литературный рассказы, проза, писатель